

УДК 94 (477.74) «1800/1917»

ДІЯЛЬНІСТЬ СПРОЩЕНОГО МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ МІСТА БЕРЕЗІВКА У ГАЛУЗІ ТОРГІВЛІ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ (XIX ст. – 1917 р.)**Геннадій Коваль**

Новосафронівська загальноосвітня школа I-III ступенів
Україна, 56620, Миколаївська обл., Новоодеський р-н, с. Новосафронівка, вул. Леніна, 21
e-mail: 470071@rambler.ru

З маленьких сіл і невеликих містечок з великою історією складається історія України. Одним з таких прикладів є історія міста Березівка Одеської області. Оскільки величезна кількість аспектів історії даного населеного пункту до сьогодні залишається поза увагою як краєзнавців, так і професійних істориків, то автор поставив собі за мету розглянути, залучивши різного роду джерела, діяльність спрощеного міського управління міста Березівка у галузі торгівлі та промисловості протягом XIX ст. – 1917 р. Подані фактичні матеріали дають можливість розкрити зазначену тему по товарах, асортименту та бюджету міста Березівка у різні роки.

На сьогодні Березівка – місто районного підпорядкування (до 1962 р. селище міського типу), центр району, що має залізничну станцію на лінії Одеса – Москва. Розташована на лівому березі річки Тилігул, за 83 км від Одеси. Населення – 13,4 тис. чоловік (2016 р.). Березівській міській раді підпорядковані населені пункти Вікторівна, Ланове та Роздол (2016 р.).

На території, де розташована сучасна Березівка, у XVIII ст. була стоянка чумаків, які їздили по сіль на Перекопські озера. Часом заснування Березівки вважається 1802 рік. Заселили її селяни з України та центральних губерній Росії, які, рятуючись від кріпацтва, тікали на Південну Україну. Але тут вони потрапили у тяжку кабалу до поміщиків, які вже захопили вільні землі. За оренду землі селянам доводилось платити чинш. До 1884 р. розмір чиншу не обмежувався законом і це відкривало широкий простір для зловживань. Обширні земельні володіння навколо містечка (26 тис. десятин угідь і 1,2 тис. десятин лісу) належали поміщикам фон-Рауху, І. Малаховському й іншим. За даними ревізії 1859 р. у Березівці налічувалось 107 дворів і 774 жителі. Багато родючих земель належало німцям-колоністам і церкві. Селяни Березівки у цей час володіли тільки 10% землі від загальної кількості.

Після реформи 1861 р. колишні кріпаки змушені були платити величезний викуп, що у

кілька разів перевищував її вартість. І все ж реформа, знищивши особисту залежність селян від поміщика, як і всюди, сприяла розвитку торгівлі та ремісництва. У 1870-х роках у Березівці було багато ковалів, слюсарів, бондарів, шевців, кравців тощо. У 1875 р. кількість населення збільшилася до 2,3 тис. чоловік [1; 2].

Дореволюційна Березівка була одним з торговельних центрів Херсонщини, де заповзятливі комерсанти наживалися не перепродажу хліба, соняшнику, худоби. Напередодні Першої світової війни вона мала близько 100 торгово-промислових підприємств і кількість населення досягла 7,6 тис. чоловік. Відома вона була і як один з великих ринків по найму дешевої робочої сили. Сюди, на так званій Троїцький ярмарок, наприкінці XIX ст. сходились 5-7 тис. безземельних селян, шукаючи будь-якої роботи. Це були бідняки, які не могли прожити зі свого господарства. Близько 2 тис. з них взагалі не мала худоби, 1140 чоловік, за їх власним свідченням, «з'їли її у голодні роки», у 1040 осіб була деяка худоба, але випасати її не мали де.

Задовго до початку ярмарку тут збиралися маклери, які набирали партії наймитів для поміщицьких економій. Вони намагалися купити наймитську працю якомога дешевше, бо від цього залежав розмір їх особистого заробітку. Укладаючи договори зі строковими робітниками, агенти давали їм аванс для оплати податків і забезпечення деяких господарських потреб. Закабалені таким чином селяни, прибувши на місце роботи, ставали об'єктом жорсткої експлуатації. Місцеві поміщики, як правило, домовлялися між собою про загальне зниження плати сільськогосподарським робітникам [1; 2].

«У нашому містечку немає ні суду, ні поліції, все це віддалено від нас на 25 верст, і ось на такій відстані спробуй пошукати суду та розправи. А якщо і пройдеш відстань, то ніяк не переможеш ту млявість виробництва, яке, зазвичай, тягнеться не менше 5-6 місяців до 1 розбору. І безпросвітна темрява, і глибоке невігластво та завзяте самоуправство глибоко в'їлося в обива-

тельські нрави і ніде не творяться стільки неподобств, скільки у нашому місті...

Ніде перекупщики не почувають себе так вільно, як у Березівці, для них тут немає, як в інших містах і навіть містечках, встановлених годин, в які вони можуть придбати живність. Не дивно тому, що у Березівці таж дорожнеча, що і в Одесі. На м'ясо не існує ніякої такси, його продають по 14 коп. фунт, а якщо воно буває дешевше, то завдяки винятковим випадкам. Санітарна частина у місті у повній зневазі. Квартири тісні і жахливо приходиться бідним квартирантам, особливо ветеринарним фельдшерам, яким квартирних грошей губернські збори не призначили. Якщо у листопаді було оголошено списки виборців для виборів міських уповноважених і старости, але до цього вибори ще не відбулися. Вибори передбачаються бурні» [5]. Так писав про Березівку на початку ХХ ст. невідомий автор.

Тяжкі умови життя викликали незадоволення трудящих Березівки і вони не раз підіймались на боротьбу проти своїх гнобителів.

У червні 1905 р. прокурор Одеського окружного суду повідомляв прокурора Одеської судової палати про заворушення на півдні Ананьївського повіту. Він писав, що не можна проїхати через Березівку до Одеси, бо шлях небезпечний, оскільки у південній частині Ананьївського повіту збираються натовпи бунтівників і безчинствують так, що поміщики та поліціанти змушені тікати [1; 2].

Наведемо підприємства та торгові заклади Березівки у 1912 р.: аптека – Бергер А.М., аптекарські товари – Розенберг Лазар Давидович і Товштейн Володимир Йосипович, бакалейні товари – Величко Н.Г., Гросман Хаїм, Стоянов Д.Л., Фабрикант Нох, бакалійно-тютюнові товари – Айзенштейн Н.З., Афтаносов Матвій, Борошок Герш, Брікман Є., бані – Лейбман Дув., Штерн Юрій Іванович, банк – Товариство взаємного кредиту, велосипеди – Сальман Руд. і Едм. Карловичі, брати, винно-колоніальні товари – Єрмешко Ф.Т., винні казенні лавки №№ 827 і 828, вино – Берехсон Давид, Голич Василь, галантерейні товари – Гольдштейн Е, Клецьельман Т., Кравчик С.З., залізно-скобяні товари – Брікман Е., Глаг Бен, Гольдвар Герш, Дегуш Роза, землеробські знаряддя та машини – Биков Іван, Гольдман Мойсей Мойсейович, Садомський Ю.Е., Сальман Руд. і Едм. Карловичі, брати, Унтерлетштатер Олександр Йосипович, Левін Борис Ізраїлівич, книжкові магазини – Бортник А.М., Краснинські брати, Товштейн Лазар Семенович, Турчін Рув., шкіряні товари – Губерман Фіш., Рабіч Іона Вольфович,

ковбасні – Елькевич І.В., Холтурин В.П., ліс і дрова – Левін Борис Ізраїлівич, мануфактура – Грінберг І.Б., Зелінгер Гос., Мочан Д., Мочан Нахім Соломонович, Прокоф'єв Т.Е., Фролов В.Е., Чертков Нат., мебльовані кімнати – Шишман І., борошно – Бейгельман Борис, Кац Залм., Маргулис Мойсей, Маргулис Нух., Штейнберг Йосип, Штейнгарт Мойсей, м'ясна лавка – Житомирський Лейз., перукарня – Галицький Абрам, паперові та канцелярські приналежності – Бартник А.М., Бельмес Сам., плаття готове – Гершензон М., Хасіс А. і Ц., брати, посуд – Авербух Мордко, Виходцев Йосип, риба – Палех Мойсей, Ройтман Сар., Фінкельштейн Д., тютюн – Бельмес Сам., Ліхтенштадт Залм, Стоянов Д.Л., універсальний магазин – Штейнгарт Іс. Мойсейович, фотографія – Файнгерш Зема, хліб-зерно – Айзенштейн Авраам і Брахман, брати, Канівський Вольф, Куперман Давид Бенцович, годинники – Шварцман Л., Естіс Вол., шапки, шляпи та кашкети – Вольперт Мойсей, Рошковський Мойсей, швейні машинки – К° Зінгер, Сальман Руд. і Едм. Карловичі, брати, шорні товари – Гольдбург Л. [7, с. 2734].

Наведемо прізвища людей, які очолювали міське спрощене управління міста Березівки, хоча часто старосту називали міським головою. У 1901 р. міське громадське управління очолював міський староста, купець Микола Єгорович Парпуті, помічник його, колезький асесор Михайло Адамович Дебой, нотаріус, губернський секретар Іоаким Павлович Торчинський [8, с. 202]. У 1911-1914 рр. міським старостою Березівки був Еміль Августович Резлер, його помічник – Федір Михайлович Кигинський, керуючий справами – Іван Сисоєвич Реп'яшко [9, с. 219]. Після 1912 р. помічником – Михайло Авдійович Ткачук, завідувач справами Іуліан Олексійович Корпун [7, с. 772; 10, с. 477; 11, с. 446-447]. У грудні 1917 р. міським головою Березівки був Я.С. Кац [12, арк. 20]

Населення Березівки разом з Ананьєвим у 1909 р. складало 22,7 тис. осіб. У Березівці в тому ж році було 96 фабрик, заводів і промислових закладів (загалом 205 працюючих), які виробляли товарів на загальну суму 162 тисячі руб. [7, с. 216].

У 1897 р. змінився статус міста, оскільки воно було переведене поза штат [11, с. 45]. У тому ж році всього жителів 6154, із них євреїв 3458 (православних близько 2500) [13, с. 218].

Звертаючи увагу на демографічні дані, то протягом 1897-1912 р. динаміка зміни населення містечка виглядала наступним чином (відомості про кількість населення Херсонської губернії з дня загального перепису по

1 січня 1912 р.). Березівка мала у 1897 році 6207 жителів. Наведемо приріст населення: 1897 – 115, 1898 – 169, 1899 – 246, 1900 – 201, 1901 – 109, 1902 – 315, 1903 – 211, 1904 – 249, 1905 – 173, 1906 – 201, 1907 – 232, 1908 – 168, 1909 – 128, 1910 – 79, 1911 – 150; всього на 1 січня 1912 року – 8953 осіб [10, с. 10-11]. Березівка (Ново – Олександрівка) – колишнє місто Ананіївського повіту, Херсонської губернії.

Коли почалася Перша світова війна, місцева влада намагалася збутися учасників революційних подій, відправивши їх позачергово на фронт.

Лютневу демократичну революцію населення Березівки зустріло масовими демонстраціями. За прикладом інших міст тут було створено Раду. Водночас виник і орган так званого самоврядування, до складу якого увійшли представники українських національних сил і прихильники монархії.

Звістка про перемогу Жовтневого повстання у Петрограді дійшла до Березівки у перших числах листопада 1917 р. Як стверджується у працях радянського часу «березівці, зібравшись на мітинг 10 листопада, гаряче вітали рішення II Всеросійського з'їзду Рад і схвалили його декрети про землю та мир» [1; 2].

Дуже цікаво ретельно розглянути розпис витрат міста Березівка через 16 років, через три революції, Першу світову війну, величезні зміни у державі, в час розпаду Російської й інших імперій, кардинальних змін у світі. Зрозуміло, що змінилися ціни, кардинально знизився рівень життя, відбулося повна зміна життя населення, яке старалося вижити у цих складних умовах.

3 грудня 1917 р. на позачерговому засіданні гласних Березовської міської думи, яке відкрив голова думи, було розглянуто кошторис прибутків і витрат міста Березівка за 1917 рік. Засідання було розпочато о 9 годині вечора.

Після загального обговорення та розгляду докладених даних кошторису міська дума постановила призначити такі суми:

I. По витратній частині кошторису (руб. коп.) наведемо номери параграфів і статей: Параграф I. Стаття 3, уповноваженому голові особливого продовольчої наради 50;

II. 1, 2, 4 і 7, утримання міського громадського управління 18322,16;

IV. 1 і 2. воїнська квартирна повинність 90,93;

V. 1, 2, 3, 4 і 6, утримання міської поліції та міліції 9733,23;

VI. 1, 2 і 3, утримання пожежних команд 1275;

VII. 4, 5, 6 і 7, благоустрій міста 350;

IX. 1, 3 і 5, народна освіта 18294,20;

X. 5 і 6, громадського піклування 235;

XI. 3, 5 і 6, медична, ветеринарна та санітарна частини 102;

XII. 1 і 2, оплата податків 17860,58;

XIII. 1, 2 і 3 утримання міських громадських спорів 3379,75;

XIV. 3 і 4, оплата боргів 16980,64;

XVI. 2 і 3, різні витрати 1000.

Всього витрат 118023 р. 19 коп.

II. По кошторису прибутків (руб. коп.):

параграф I. стаття 1, збір з нерухомого майна 4148;

II. 1, 2 і 5, збір з торгівлі і промислів 1092,98;

III. 1, збір з коней і екіпажів приватних осіб 400;

IV. 1, пошлини різних найменувань 389,37;

VI. 2, з міської скотобійні 100;

VII. 1 і 4, пособие городу і повернення витрат 55734,03;

VIII. 1 і 2, різні надходження 14593,96.

Всього прибутків 118023 р. 49 к. [12, арк. 2-2зв.]

З журналу засідання гласних Березовської міської думи з участю представників місцевих організацій міста Березівки, що відбулося 31 грудня 1917 р., дізнаємося про справи Березівського самоврядування в останні години доленосного 1917 року.

Засідання було відкрито заступником голови думи М.З. Моргулісом у складі 16 гласних членів управи, від організацій: продовольчої управи – Ш. Краснянський, С.Р.К.Д. – Н. Осадчий, А. Живило, Товариство Взаємного Кредиту – М. Гуртих і М. Гольдман, від Позичково-ощадного товариства – І. Ліс і Н.М. Волохов.

Початок засідання о 2 години. Під час зібрання відбувалося наступне: 1) Голова, відкриваючи приватне засідання міської думи за участі представників місцевих організацій доклав, що на розгляд наради надані міською продовольчою управою нижченаведені питання:

1) Про винесення питання про забезпечення населення міста продовольчими товарами з огляду розпорядження повітової продовольчої управи про вивезення з міста Березівки 5000 пудів пшениці для населення Ісаєвської волості;

2) Про прийняття заходів по недопущенню з міста Березівки печеного хліба на станцію Березівка й інші станції;

3) Про відкриття міської хлібопекарні.

Обсудивши доповідь і маючи на увазі, що:

- місто Березівка забезпечувалося продовольчими продуктами з провінції;
- підвіз їх (продуктів) на той час зовсім припинився й у майбутньому не передбачався;
- наявна у місті пшениця у кількості 11000 пудів, з яких 6000 пудів належало вже місту з дозволу повітової продовольчої управи – це єдине забезпечення міського населення продовольством;
- з вивезенням 5000 пудів пшениці для Ісаєвської волості, населенню загрожує голод;
- розпорядження Повітової продовольчої управи про вивіз з міста 5000 пудів пшениці, викликало серед міського населення гостре незадоволення;
- при явці підвод для вивезення пшениці ексцеси невідворотні і за заявою населення зерно ні в якому разі до вивезення допущено не буде.

Міська дума з участю представників місцевих організацій одногосно постановила:

1) прохати повітову продовольчу управу, щоб не створювати серед міського населення тривоги, відмінити своє розпорядження про вивезення з міста 5000 пудів пшениці;

2) прохати повітову продовольчу управу, що залишок 5000 пудів пшениці залишити повністю для продовольства міського населення, і з огляду на відсутність жита й обмежену кількість пудів пшениці, прохати повітову продовольчу управу з наявних у наявності запасів відпустити для міського населення пшеничного борошна 7000 пудів та ячменю 4000 пудів. Потрібну суму за відпущене зерно та борошно заплатити негайно;

3) для наявної підтримки клопотання наради голови повітової продовольчої управи, уповноважити представниками від міської думи – Бороха Зельманова Грінберга і від організацій – Михайла Матвійовича Гуртіха;

4) для усунення вивезення з міста пшеничного печеного хліба торговцям постановлено:
а) прохати місцеву Українську Просвіту зобов'язати гайдамацький загін, щоб останній не допускав продажу печеного хліба на вокзалі;

б) прохати начальника міліції ніяким чином не допускати вивезення печеного хліба з міста на станціях;

5) якщо виявиться, що якась із пекарень завідомо буде відпускати хліб торговцям для продажу – пекарню цю зачинити;

б) поставити у зобов'язання продовольчій управі періодично контролювати торгівлю печеним хлібом;

7) якщо ж викладені пропозиції не дадуть бажаних результатів протягом двох тижнів і вивезення печеного хліба все-таки буде продовжуватися, то доручити продовольчій управі розібратися та надати доповідь про відкриття міських хлібопекарень [12, арк. 1-1зв.].

Таким чином, ми бачимо, діяльність спрощеного міського управління міста Березівка у галузі торгівлі та промисловості у XIX – 1917 році, постанови, рішення з цих питань, ріст населення та його ставлення до різних питань, процесів, узагальнюючі цифри розвитку Березівки, зібрані у таблицях (див. табл. 1-2). Березівка, як і вся країна, жила своїм життям, розвивалася, переживала різні періоди свого розвитку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. С. 249-250.
2. История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. Киев: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1978. С. 322-324.
3. Памятная книжка Херсонской губернии на 1901 год. Херсон, 1901. С. 252.
4. Херсонские губернские ведомости. 1899. 24 марта; 1901. 1 августа.
5. Одесский листок. 1901. 19 января.
6. Херсонские губернские ведомости. 1898. 17 января; Херсонские губернские ведомости. 1898. 25 ноября; Херсонские губернские ведомости. 1904. 15 января.
7. Вся Россия. 1912. Т. 1. С. 2734.
8. Памятная книжка Херсонской губернии на 1901 год. Херсон, 1901. С. 202.
9. Памятная книжка Херсонской губернии на 1911 год. Первая часть. Херсон, 1911. С. 219.
10. Памятная книжка Херсонской губернии на 1913 год. Херсон. 1913. С. 477.
11. Памятная книжка Херсонской губернии на 1914 год. Херсон. 1914. С. 446-447.
12. Державний архів Одеської області. Ф. 634. Оп. 4. Спр. 134. Арк. 20.
13. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. Под общей редакцией д-ра Л. Каценельсона и барона Д.Г. Гинцбурга. Т. 4. Санкт-Петербург. 1909. С. 218.

Коваль Геннадій *Діяльність спрощеного міського управління міста Березівка у галузі торгівлі та промисловості (XIX ст. – 1917 р.)*

У статті досліджено діяльність спрощеного міського управління міста Березівка у галузі торгівлі та промисловості у XIX ст. – 1917 р. та наведено три таблиці, що характеризували їх розвиток, кількість, прибутки, кошторис міста на 1917 рік і питання, прізвища міських голів, кількість населення та його зростання у різні роки.

Ключові слова: *спрощене міське управління, міські голови, торгівля, промисловість, ярмарки, підприємства, власники, постанови, населення*

Коваль Геннадий Деятельность упрощенного городского управления города Березовка в отрасли торговли и промышленности (XIX в. – 1917 г.)

В статье исследована деятельность упрощенного городского управления города Березовка в отрасли торговли и промышленности в XIX в. – 1917 г. и приведены три таблицы, которые характеризуют их развитие, количество, доходы, бюджет города на 1917 год и вопросы, фамилии городских глав, количество население и его рост.

Ключевые слова: упрощенное городское управление, городские головы, торговля, промышленность, ярмарки, предприятия, постановления, владельцы, население

Koval Hennadiy The activity of the simplified Berezivka city board in the sphere of trade and industry (XIX – 1917)

In the article we investigated the activity of the simplified Berezivka city board in the sphere of the trade and manufacturing in XIX – 1917. There are three lists of Berezivka city statistics: factories, plants, manufacturing and private Institutes in 1899; profits and expenses in 1899 and 1901; state layout of real estate taxes in 1898, 1899, 1904 – the quantity, his quality and sums, percent from the rate of the ruble.

There are quantity of population and its grows in different years and there are names of the people, who were heads of the simplified City Board.

It was interesting to know the critical attitude of unknown authors to the life in Berezivka in 1901; attitude of the population in social, sanitary and food sphere to the administration, prices, difficult material and moral statement of the majority of the population. People were waiting some changes from the Board. It is the list of industries, commercial establishments of Berezivka in 1912. It was marked that prerevolutionary Berezivka was one of the commercial centers in Kherson oblast with Troitsk fair before the WWI with about 100 commercial and industries and with the population 7,6 thousand people. We have given detailed estimate of the city on the border of 1917 and different considered questions at the Council. Especially important question was the question about providing the population of the city with food, and specially bread, about opening local bread bakery, forbidding the food exporting, all of this was difficult and connected with many institutions and organizations.

All of these processes in the life of Berezivka and its habitants were made on the example of the deep changes in Russian Empire – WWI, revolutions, deep changes in society, people households.

Keywords: simplified city board, mayors, trade, industry, fairs, enterprises, owners, Resolution, population, taxes, war, revolution, power, food issues grain export

Рецензенти:

Господаренко О.В., к.і.н., доцент

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 29.05.2017 р.

ДОДАТКИ

Таблиця 1. Фабрики, заводи, промислові та кустарні заклади міста Березівка у 1899 році [3].

Назва Підприємств	Кількість заводів	Сума виробництва (рублі)	Кількість робітників
Миловарні	1	1400	1
Фруктових і шипучих вод	1	900	3
Ватні заклади	1	1800	2
Печиво-цукеркові	5	1700	8
Маслобійні	1	1300	6
Парові млини та крупчатки	1	20500	6
Млини вітряні	6	5000	6
Бондарні майстерні	8	2100	15
Гончарні	3	300	3
Слюсарні та мідно-бляшані майстерні	1	1400	4
Кузні	23	6000	37
Меблеві, столярні та теслярські	7	1100	10
Майстерні возів і коліс	7	14000	15
ВСЬОГО	65	57800	116

Таблиця 2. Прибутки та витрати міста Березівка у 1899 та 1901 роках [4].

Прибутки	1899 рік (руб. коп.)	1901 рік. (руб. коп.)
I. З нерухомого майна (оціночний збір)	904,75	901,15
II. З торгівлі і промислів	975	1005
IV. Збори різних найменувань	500	446
V. З міського майна й оброчних статей	28879,20	26636,12
VI. З міських споруд (підприємств)	600	416
VII. Допомога місту та повернення витрат	165	6542,50
VIII. Різні прибутки	220	136
Всього прибутків	32243,95	36082,77
Витрати		
I. Участь у витратах по утриманню урядових закладів	41	41,22
II. Утримання міського суспільного управління	5726,53	4502,53
IV. Військова квартирна повинність (1901 р.)	-	100
V. Утримання міської поліції	1090	1905
VI. Утримання пожежних команд	75	125
VII. Благоустрій міста	110	74
VIII. Утримання міських споруд (підприємств)	147	-
XIII. Утримання і устрій, нерухомого майна, що належить місту (1901 рік)	-	2291,91
IX. Народна освіта	954	2705,33
XII. Сплата податків	903,97	-
XIV. Сплата боргів (1901)	-	22135
XI. Медична, ветеринарна і санітарна частини (1901 рік)	-	55
Всього витрат	32243,95	35481,57

Таблиця 3. Розкладка державного податку з нерухомого майна міста Березівка Херсонської губернії на 1898, 1899, 1904 років [6].

Рік	Затверджена Херсонськими земськими зборами на засіданні	Кількість майна	Цінність нерухомого майна (рублі)	Сума державного податку, рахуючи % з оціночного рубля
1898	замість 9 жовтня 1897 р.	611	53905	(0,86727053) 468
1899	-	701	70340	(0,83157687) 585
1904	-	714	90675 (1903 р.) 80850 (1904 р.)	(0,72472) 586